

Il-Fenek Salvaġġ

Il-fenek tal-grixti jew kif inhu l-aktar magħruf il-fenek salvaġġ huwa wieħed mill-ftit speċi mammiferi li jgħixu fis-salvaġġ li nsibu fil-gżejjer Maltin. (par. 1)

Għalkemm ħafna jaħsbu li l-fenek salvaġġ huwa animal indigenu għal gżejjer tagħna, l-istorja turina xorta oħra. Aktarx li kienu r-Rumani li introduċew din l-ispeċi fil-gżejjer kolonji tagħhom għax fil-fniek raw sors ta' laħam f'każ ta' xi nawfragju. Mal-wasla tal-Ordni ta' San Ġwann f'Malta fl-1530, dawn għaddew liġi li ttipprojbixxi l-kaċċa tal-fenek selvaġġ speċjalment fuq il-gżira ta' Kemmuna. Il-pieni kienu tant ħorox li min jinqabad seta' saħansitra jeħel sa ħames snin qdif fuq ix-xwieni tal-Ordni. (par. 2)

Għall-kuntrarju tal-fenek tat-trobbija, il-fenek salvaġġ jikber biss sa 30 centimetru fit-tul. Jista' jkun ta' kulur xehbi (fil-griż) jew aħmar, illi huwa aktar rari waqt li s-suf ta' taħt żaqqu u denbu huwa abjad. Iqatta' l-gurnata mistoħbi ġo xi ħajt tas-sejjiġġ jew f'xi ħarq fil-blat. Joħroġ jirgħa fl-għabex, għalkemm meta l-qamar iqarrab il-kwinta ġieli jqatta' l-lejl kollu barra. F'każ ta' periklu jintrefa' fuq saqajh ta' wara jxomm l-arja. Jekk iħossu mhedded jagħzel li jew jilbet jew jitlaq jiġri. Meta jiġri jħobb isallab biex ifixkel lill-predatur u juża mogħdijiet li jkun imdorri bihom. (par. 3)

Fenek salvaġġ ta' lewn xehbi.

Fenek salvaġġ ta' lewn aħmar.

Iż-żarmuġa tibni l-bejta billi tqatta' ftit suf minn taħt għonqha biex iżzomm liż-żrameġ tagħha sħan. Iż-żrameġ jitwiieldu għomja u għerja. Jieħdu madwar xahar biex joħorġu mill-bejta u jibdeu iteftfu l-ħaxix. Fin-natura jgħixu medja ta' tliet snin. (par. 4)

Il-popolazzjoni tal-fenek selvaġġ f'Malta hija waħda stabbli għalkemm f'dawn l-aħħar erbgħin sena, żewġ mardiet (il-myxomatosis u l-viral hemorrhagic disease) li sfortunatament ġew minn barra għamlu ħerba kbira, u għalkemm illum bdiet titrabba xi ftit reżistenza, xorta jibqa' l-fatt li kull sena tfiġġ f'xi nħawi. (par. 5)

Wisq probabbli li l-fenek sar platt daqstant popolari mal-Maltin bħala turija ta' reżistenza għall-projbizzjoni tal-kaċċa tiegħu fi żmien il-Kavallieri. Għalkemm id-domestikazzjoni tal-fenek bdiet madwar elf u erba' mitt sena ilu ġewwa Franza, f'Malta kienu l-Kavallieri li introduċew it-trobbija tagħhom fl-irziezet. Illum il-fenek salvaġġ għandna niproteġuh biex jibqa' jsebbaħ l-ambjent naturali ta' ġżiritna u jitgawda mill-ġenerazzjonijiet futuri. (par. 6)

(Alden Grima, Nisġet Artna N. 8, Ħarif 2016)

Fenek fil-bokka tal-bejta

Naqra siltiet b'reġistri differenti

A. Vokabolarju Qabbel in-numru tal-kelma mal-ittra tat-tifsira tagħha fil-kaxxa t'hawn taħt.

1	2	3	4	5

1. fis-salvaġġ (par. 1)	a.	xaqq
2. indigenu (par. 2)	b.	frieħ tal-fniek
3. ħarq (par. 3)	ċ.	fin-natura
4. predatur (par. 3)	d.	minn dejjem kien jeżisti f'post partikulati
5. żrameġ (par. 4)	e.	ħlejqa li tikkaċċja u tiekol annimali oħra.

B. Immarka veru jew Falz

Dikjarazzjoni	Veru	Falz
1. F'Malta għandna ħafna speċi mammiferi li jgħixu fis-salvaġġ.	☐	☐
2. Il-fenek tat-trobbija jikber aktar mill-fenek salvaġġ.	☐	☐
3. Iż-żrameġ idumu madwar xahar biex jibdew inaqqu l-ħaxix.	☐	☐
4. Il-fenek salvaġġ joħroġ jirgħa filgħodu kmieni.	☐	☐

Ċ. Mistoqsijiet

1. X'kienet ir-raġuni li ġagħlet lir-Rumani jintroduċu l-fniek slavaġ fil-gzejjer li kienu jaħkmu?

2. X'kienet l-eħrex piena għal minn jinqabad jikkaċċja l-fenek fi żmien il-Kavallieri?

3. Xi lwien għandhom il-fniek slavaġġ Maltin?

4. X'jagħmel il-fenek salvaġġ meta jhossu fil-periklu?

5. X'tagħmel il-fenka meta tkun qed tħejji l-bejta għall-frieħ?

6. Għalfejn huwa importanti li nikkontrollaw l-importazzjoni ta' ħxejjex u animali minn barra minn Malta?

7. Skont l-aħħar paragrafu x'kienet ir-raġuni li wasslet biex il-platt tal-fenek isir daqshekk popolari mal-Maltin?

8. Taħseb li għandha tkun ipprojbata l-kaċċa fuq il-fenek salvaġġ fil-gzejjer Maltin? Agħti tal-anqas raġuni waħda għar-risposta tiegħek.

Naqra siltiet b'reġistri differenti

D. Ikteb sinonimu (kelma li tfisser l-istess) fil-linja għall-kliem li fil-parentesi.

1. (Il-pieni) _____ kienu tant ħorox li min jinqabad seta' saħansitra jeħel sa ħames snin qdif fuq ix-xwieni tal-Ordni.

2. Jekk iħossu mhedded jagħžel li jew (jilbet) _____ jew jitlaq jġri.

3. Meta jġri jhobb isallab biex ifixkel lill-predatur u juża (mogħdijiet) _____ li jkun imdorri bihom.

4. Il-fniek jieħdu madwar xahar biex joħroġu mill-bejta u jibdew (iteftfu) _____ l-ħaxix.

E. Metalingwa

Daħħal il-kongunzjoni t-tajba.

<i>u,</i>	<i>hawn,</i>	<i>issa,</i>	<i>wara,</i>	<i>meta,</i>	<i>għaliex</i>
-----------	--------------	--------------	--------------	--------------	----------------

Il-President tal-Għaqda għall-Ħarsien tan-Natura sostna li jekk il-fenek salvaġġ Malti mhux se jkun protett, minn _____ u għaxar snin oħra jkun inqered għal kollox.

Huwa spjega li _____ snin ta' mard, il-popolazzjoni tal-fenek salvaġġ qed tkompli tinqered mill-kaċċaturi. Huwa kompli li mhux biżżejjed li l-fenek kapaċi jilbet _____ iħossu mhedded _____ b'hekk ma jsalvax mill-qerda tat-tiri tas-snieter tal-kaċċaturi.

Żewġ problema oħra li qed jaffettwaw lill-fenek salvaġġ huma l-iżvilupp tal-ambjent naturali _____ l-bexx bla rażan tal-uċuħ tar-raba'.

_____ f'idejna jekk irridux tassew niproteġu din il-ħlejqa u nħalluha titgawda mill-ġenerazzjonijiet ta' warajna.

F. Konjugazzjoni ta' verbi fil-perfett.

Alice Deguara, studenta tal-Istudji Ambjentali ħadet noti waqt li kienet qed tosserva l-fniek fl-ambjent naturali tagħhom.

Aqlibilha dawn is-sentenzi fil-perfett.

1. Il-fenek iħaffer il-bejta taħt il-ħajt tas-sejjieħ.

2. Iż-żarmuġa twelled boton ta' sitta.

3. Iż-żrameġ johorġu jirgħu imma jibqgħu ma' djul ommhom.

4. Il-fniek u ż-żrameġ iħufu madwar il-bejta.

5. Fenek minn bejta oħra jiggi jxomm liż-żrameġ.

6. Jintebaħ li hemm ommhom u jitlaq lejn il-bejta tiegħu.

7. Maż-żerniq il-fniek jidħlu lura fil-bejta.

Ġ. Il-qwiel huma ġabra ta' għerf.

Irrakkonta esperjenza li ġrat lilek jew lil xi ħadd li taf, li tista' tkun rappreżentata b'dan il-qawl.

Imxi għal aktar (i.e. passi) il-fenek u ssiblu l-bejta.

Tifsira - Ara minn fejn ġej l-inkwiet u neħħih.

